

**BANK MOLIYAVIY BARQARORLIGI BO‘YICHA XORIJIY
TAJRIBALAR**

Ilmiy rahbar: **Umarov Ilhomjon Yuldashevich**

Andijon davlat texnika instituti

“Menejment” kafedrası professori

Anvarova Dildoraxon Dolimbek qizi

Andijon davlat texnika instituti

“Bank ishi va audit” yo‘nalishi 4-kurs talabasi

Bank tizimining moliyaviy barqarorligini ta‘minlash har qanday davlat iqtisodiy siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. O‘zbekiston Respublikasida ushbu yo‘nalishda qator qonun hujjatlari qabul qilingan bo‘lib, ular banklar faoliyatini tartibga solish, risklarni boshqarish va moliyaviy barqarorlikni mustahkamlashga xizmat qiladi. Avvalo, bank tizimining huquqiy asosini belgilovchi muhim hujjatlardan biri O‘zbekiston Respublikasining 11.11.2019 sanasidagi O‘RQ-582-sonli “O‘zbekiston Respublikasining Markaziy banki to‘g‘risida”gi O‘zbekiston Respublikasi Qonuniga o‘zgartish va qo‘shimchalar kiritish haqidagi qonuni hisoblanadi [1]. Mazkur qonunga muvofiq, Markaziy bank mamlakatda pul-kredit siyosatini yuritadi, bank tizimi barqarorligini ta‘minlaydi hamda tijorat banklari faoliyatini nazorat qiladi. Qonunning asosiy vazifalaridan biri moliyaviy tizim barqarorligini ta‘minlash va inflyatsiyani nazorat qilishdan iborat. Shuningdek, bank faoliyatini tartibga soluvchi asosiy hujjatlardan yana biri 05.11.2019 sanasidagi O‘RQ-580-sonli “Banklar va bank faoliyati to‘g‘risida”gi O‘zbekiston Respublikasi Qonuniga o‘zgartish va qo‘shimchalar kiritish haqidagi qonun hisoblanadi [2]. Ushbu qonunda banklarni tashkil etish, ularning faoliyat yuritish tartibi, kapital yetarliligi talablari, likvidlikni boshqarish va risklarni nazorat qilish masalalari batafsil bayon etilgan.

Qonunga ko‘ra, banklar o‘z faoliyatida prudensial me‘yorlarga qat‘iy rioya qilishi shart.

Bank tizimi barqarorligini ta‘minlashda yana bir muhim hujjat O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 12.05.2020 sanasidagi PF-5992-sonli “2020 - 2025-yillarga mo‘ljallangan O‘zbekiston Respublikasining bank tizimini isloh qilish strategiyasi to‘g‘risida”gi farmoni hisoblanadi [3]. Mazkur farmon asosida 2020-2025-yillarga mo‘ljallangan bank tizimini rivojlantirish strategiyasi tasdiqlangan bo‘lib, unda banklarning kapitallashuv darajasini oshirish, xususiy sektor ulushini kengaytirish va risklarni boshqarish tizimini takomillashtirish vazifalari belgilangan.

Bank tizimining moliyaviy barqarorligini ta‘minlash bugungi global iqtisodiyotda ustuvor vazifalardan biri hisoblanadi. Ayniqsa, 2008-yildagi global moliyaviy inqirozdan so‘ng rivojlangan davlatlar bank sektorini tartibga solish va nazorat qilish tizimini tubdan takomillashtirdi. Xalqaro moliya institutlari, xususan, Basel qo‘mitasi, Xalqaro valyuta jamg‘armasi (IMF) va Jahon banki tomonidan ishlab chiqilgan standartlar banklar barqarorligini ta‘minlashda asosiy mezon sifatida qo‘llanilmoqda [4].

Xorijiy tajribada bank moliyaviy barqarorligini ta‘minlashning asosiy yo‘nalishlaridan biri kapital yetarliligini oshirish hisoblanadi. Basel III standartlariga ko‘ra [5], banklarning minimal umumiy kapital yetarliligi darajasi 8 foiz etib belgilangan bo‘lsada, rivojlangan davlatlar ushbu talabni yanada yuqori darajada qo‘llamoqda. Masalan, 2024-yil yakunlariga ko‘ra, Yevropa Ittifoqi banklarida umumiy kapital yetarliligi ko‘rsatkichi o‘rtacha 15.5 foizni tashkil etgan. Bu esa banklarning moliyaviy zarbalarga nisbatan yuqori darajada bardoshli ekanligini ko‘rsatadi.

AQSh bank tizimida ham kapital yetarliligiga katta e‘tibor qaratiladi. Federal Reserve ma‘lumotlariga ko‘ra [6], 2024-yilda yirik tijorat banklarining Tier 1 kapital koeffitsienti o‘rtacha 13.2 foizni tashkil etgan. Bundan tashqari, AQShda banklar muntazam ravishda stress-testlardan o‘tkaziladi. 2023-yilda

o‘tkazilgan stress-test natijalariga ko‘ra, 23 ta yirik bank iqtisodiy inqiroz ssenariysida ham minimal kapital talablarini saqlab qolgan.

Likvidlikni boshqarish ham xorijiy tajribada muhim o‘rin tutadi. Basel III standartlari doirasida joriy etilgan likvidlikni qoplash koeffitsienti banklarning qisqa muddatli moliyaviy zarbalarga chidamliligini baholaydi. Yevropa Markaziy banki ma‘lumotlariga ko‘ra [7], 2024-yilda Yevro hududidagi banklarda likvidlikni qoplash koeffitsienti darajasi o‘rtacha 160 foizni tashkil etgan, bu esa minimal talabdan (100 foiz) sezilarli darajada yuqori. AQSh bank tizimida esa ushbu ko‘rsatkich 120–140 foiz oralig‘ida qayd etilgan.

Yaponiya bank tizimi ham barqarorlikni ta‘minlash bo‘yicha ilg‘or tajribaga ega. Yaponiya Markaziy banki ma‘lumotlariga ko‘ra [8], mamlakat banklarida kapital yetarliligi darajasi o‘rtacha 16 foizdan yuqori. Shu bilan birga, Yaponiya banklari uzoq muddatli past foiz siyosati sharoitida faoliyat yuritayotganiga qaramay, aktivlar sifatini yuqori darajada saqlab kelmoqda. 2023-yilda muammoli kreditlar ulushi 1.5 foizdan past bo‘lgan.

Xitoy bank tizimi ham so‘nggi yillarda sezilarli darajada mustahkamlandi. Xitoy Xalq banki ma‘lumotlariga ko‘ra [9], 2024-yil boshida tijorat banklarining kapital yetarliligi ko‘rsatkichi 15 foizni tashkil etgan. Muammoli kreditlar ulushi esa 1.6 foiz atrofida bo‘lgan. Xitoy tajribasining o‘ziga xos jihati shundaki, davlat bank sektorini faol qo‘llab-quvvatlaydi va yirik banklar ustidan qat‘iy nazorat olib boradi.

Yevropa Ittifoqida banklarni nazorat qilish yagona mexanizm asosida amalga oshiriladi. Single Supervisory Mechanism (SSM) doirasida Yevropa Markaziy banki 100 dan ortiq yirik banklarni bevosita nazorat qiladi. Bundan tashqari, banklar uchun qo‘shimcha kapital buferlari joriy etilgan bo‘lib, ular odatda 2.5 foiz atrofida belgilanadi. Bu esa iqtisodiy inqiroz davrida banklarning barqarorligini saqlashga yordam beradi.

Xorijiy tajribada aktivlar sifatini nazorat qilish ham muhim ahamiyatga ega. Jahon banki ma‘lumotlariga ko‘ra, rivojlangan davlatlarda muammoli

kreditlar ulushi o‘rtacha 2–3 foizni tashkil etadi. Masalan, Germaniyada bu ko‘rsatkich 1.2 foiz, Fransiyada esa 2.4 foiz atrofida. Bu natijalarga erishishda banklar kreditlash jarayonida qat’iy risk-baholash tizimlarini qo‘llaydi. Raqamli texnologiyalarni joriy etish ham bank barqarorligini oshirishda muhim rol o‘ynaydi. Masalan, Janubiy Koreyada bank operatsiyalarining 90 foizdan ortig‘i raqamli platformalar orqali amalga oshiriladi. Bu esa operatsion xarajatlarni 20–30 foizga kamaytirish imkonini bergan. Shuningdek, sun’iy intellekt asosidagi risk-boshqaruv tizimlari kredit risklarini aniqlashda yuqori aniqlikni ta’minlamoqda. Stress-test tizimi xorijiy tajribaning ajralmas qismi hisoblanadi. AQSh, Yevropa va Buyuk Britaniyada yirik banklar yiliga kamida 1 marotaba stress-testdan o‘tkaziladi. Ushbu testlar natijasida banklarning iqtisodiy inqiroz, inflyatsiya oshishi yoki foiz stavkalari o‘zgarishi kabi holatlarga chidamliligi baholanadi. 2023-yilda Buyuk Britaniyada o‘tkazilgan stress-test natijalariga ko‘ra, banklar 30 foizlik iqtisodiy pasayish sharoitida ham kapital yetarliligini saqlab qolgan.

Xulosa qilib aytganda, xorijiy tajribalar shuni ko‘rsatadiki, bank moliyaviy barqarorligini ta’minlash kompleks yondashuvni talab etadi. Kapital yetarliligini oshirish, likvidlikni samarali boshqarish, aktivlar sifatini nazorat qilish va zamonaviy risk-boshqaruv tizimlarini joriy etish asosiy yo‘nalishlar hisoblanadi. Shu bilan birga, davlat tomonidan qat’iy nazorat va xalqaro standartlarga rioya qilish bank tizimining barqaror rivojlanishini ta’minlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasining Qonuni, 11.11.2019 yildagi O‘RQ-582-son. ““O‘zbekiston Respublikasining Markaziy banki to‘g‘risida”gi O‘zbekiston Respublikasi Qonuniga o‘zgartish va qo‘shimchalar kiritish haqida”.
2. O‘zbekiston Respublikasining Qonuni, 05.11.2019 yildagi O‘RQ-580-son. ““Banklar va bank faoliyati to‘g‘risida”gi O‘zbekiston Respublikasi Qonuniga o‘zgartish va qo‘shimchalar kiritish haqida”.

3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni, 12.05.2020 yildagi PF-5992-son. “2020 - 2025-yillarga mo‘ljallangan O‘zbekiston Respublikasining bank tizimini isloh qilish strategiyasi to‘g‘risida”.
4. International Monetary Fund (IMF). Global Financial Stability Report <https://www.imf.org/en/Publications/GFSR>
5. Basel Committee on Banking Supervision. Basel III: International regulatory framework for banks. <https://www.bis.org/bcbs/basel3.htm>
6. Federal Reserve System. Supervisory Stress Test Results 2024. Washington, DC, 2024. <https://www.federalreserve.gov>
7. European Central Bank. Banking Supervision Report. <https://www.bankingsupervision.europa.eu>
8. Bank of Japan. Financial System Report, October 2024. <https://www.boj.or.jp/en/research/brp/fsr/>
9. People’s Bank of China. Annual Report 2024. Beijing: PBC, 2024. <http://www.pbc.gov.cn>